Otto Schneid
Papers

Jewish Artists Today

[illegible]

בימינו אלה שעיני כל ישראל מביטות על חורבן פולין ועל גורלם האחרון של
יהודי פולין, מרגישים אנו גם את כל האבידה האיומה שהוטלה עלינו באבוד לישראל כוחותיו
התרבותיים והאמנותיים של חלקו הפולני. כי מן ימי-הביניים מלאכת מסרתו האמנותית,
מסורת רבת עלמיות ומקוריות. בארדיכלות, בבנית בתי-הכנסת הבנויים מאבנים ומלבנים,
תרמו יהודי פולין להתפתחות הכללית בקצרם טיפוסי הארכיטקטורה לגמרי חדשים ומיוחדים,
~~במלאכת האמנות, אבל מעט בתפאורה, [illegible]~~ ובתי-הכנסת שלהם הבנויים
מעץ עוררו התעניינות רבה בספרות האירופאית, עד אשר הרגלו גם היהודים, לחשוב
את יצירותיהם אלה לאוצרות. וצורות לא פחות מקוריות יצרו במשך דורותיהם באמנות
התפאורה, בכל ~~[illegible]~~ מלאכת האמנות, במעשי מחבת מעץ ובארגים. ולבסוף כסו את
קירות בתי הכנסת ~~בעל הבנויים מעץ~~ מעץ, ואת תקרותיהם בציורים מונומנטליים המפליאים
בעושר דמיונם, ביופי גזורתם ובטוב טעמם. אין זה איפוא נפלא בעינינו, שבעשרות
שנים האחרונות, בתקופת התחיה האמנותית בישראל, קמו גם ~~הפולניה~~ בין יהודי פולניה
גדולי אמנות הציור. מתוך בני האמה שהחרב נזכיר רק את אלה גדולים ~~[illegible]~~ האמן
המחונן שמת בן 23. מתוך הדור מלפני מלחמת העולם נזכיר את ~~[illegible]~~ הירשנברג וחיבוריו
המונומנטלים המוקדשים לגורל היהודים. ~~מתוך [illegible] אחריהם~~ ומספר הגדול של הבאים
אחריהם

להרצאה הראשונה שזכיתי להרצות לפניכם, בחרתי נושא קרוב ללבי דוקא בשל גורל הלאה: אמן ישראל בזמננו. אחרי שנים רבות של עבודה הקדשתי לנושא הזה ספר שנדפס בוינה ובמשך הדפסתו נפל לידי הנאצים. יש לקוות, שבכל זאת יצא לאור ושיהיה לנשק מועיל במלחמתנו הרוחנית.

ובינתים תראו ותשמעו תמצית של תכנו. מובן מאליו, שהרצאה לא תוכל להבנות לפי סדרו של ספר ושהיא תתן רק מושג מרוכז והרבה פחות שיטתי. אולם גם בעדר תהיה קריאתנו היסודית הזאת, אם יש באמנותנו כחות פוריים, מיוחדים ועצמיים. אבל לא בדרך עיון נשתדל לפתור את תפקידנו זה, אלא בדרך הסתכלות. יש להוסיף, שחמרנו לא יכלול את אמני א"י, כי להם יוקדש עבוד מיוחד ותשומת לב מיוחדת.

(הציור האחרון)

כהקדמה נטפל בעיקרי התקופה הקודמת לימינו אלה, ז.א. בתקופה מן ~~אמצע~~ המאה הי"ט עולה עד הימים הראשונות של אמנותנו ולכל לראש ב Mosche Gottlieb שמת בשנת 1879 בגיל 23. פונות גם עינינו ליצירותיו הציוריות של אמנותו, כגון „היהודים בבית הכנסת" או „שיילוק וישיקה", אבל קשה לנו היום להבין את התלהבות בני דורו שפנתה דווקא לרגשנות, לרומנטיקה ולתיאטרליות המוגשמות בהן. כי דמויותיו מופיעות בתמונה כשחקנים על במה ומגלות לנו את רגשותיהן הן, ורגשי האמן נשארים נסתרים מעינינו. — זר לנו היום הגורם התיאטרלי הזה, ולא רק לנו, אלא לכל שהן תקופות שבהן הכיר הציור את שליחותו הספציפית.

ובשום הציור לתפקידיו המיוחדים, כוונתי אל האימפרסיוניזם, שבהיה בזמן ההוא בצרפת השתתף בתנועה במידה מכרעת היהודי Pissarro - מגמותיו הלאה את רחוב בפאריס נעלם כל רישום, נעלמו הקווים, וכל ההופעה סבלו לזרם האור המגוון, להתאחדו להופעה מונצנת אחת. - ראש האימפרסיוניזם בגרמניה היהודי Liebermann, מתחילתו היה התחלת התנועה ואותו היה גם מותר. אמנותו הלאה של גן בית יתומות מרכבת מכתמים מאירים. של הסוסים ורוכביהם על שפת הים מצוירים באמצעים עוד יותר מצומצמים. ורישום לה המתאר משחק הפולו ברקיקה

3

רק מגנוט כולו הוא, שאפילו להבחין בין הדמויות היחידות. — ברם,
יצירות האימפרסיוניזם מתרחקות מכל הוראה ומכל חשיבות בנושא. ולכן נשאר לפעמים
רק ~~לפניך~~ יוסף ישראלס, שבו מסתיים המשולש הגדול של הדור ההוא, מתוך בין
לי ההפכים: בקרתו לנו אור וצבע מגלה באחת גם לב יהודי חי — סוחר העתיקות
הלה היושב בכניסת חנותו, לאילה רולם מרוכל ומתחבר הוא עם סחורתו!
בן העם הזקן הלה עמוס העבר! כי אהבת העם ומסורתו חסרה. בימים ההם עוד כל אמנות
העתיד. ובכן אין הדבר נפלא באומנו שמן הציונות הצעירה שאבה גם האמנות מרץ
חדש. בציורי לסר אורי מרגלת הלפעתה, בגנון במאה דרכנו המביט לפני מותו ארצה ישראל;
וגם בחבוריו המונומנטליים של הירשנברג, הגלות בחגרוש! אך הדרך הלה לא
טבעי לגמרי. ראשי הדור ההוא היו סבורים, שעליהם לעשות אמנות יהודית
ועוד טרם הרגישו, שהיא קיימת מאז ומעולם. והנה כל הטרגדיה של
גלות ושתירתו הפנימית של גוטליב ... שלפסל המשיח אשר את צורותיו
מן מיכאל אנג'לו.
רק המהפכה הגדולה באמנות שקדמה למלחמת העולם, התגברה

על כל השרירות והמלאכותיות היא ופנתה דרך לאחידות חדשה בין צורה לתכן.
המהפכה הזאת, שהתחילה לזעזע את אמנות אירופה ~~אחר~~ בשנת 1912 בערך, ~~[illegible]~~ התבטאה באקספרסיוניזם;
הופעתה העיקרית בצרפת היה הקוביזם, באיטליה הפוטוריזם, ~~[illegible]~~ ברוסיה ובגרמניה
האקספרסיוניזם. אמנם רק חלוצי ~~[illegible]~~ התנועה היהודים היו רחוקים ~~מהתנועה היהודית~~ מהיהדות הלאומית בכלל
ומהציונות בפרט, ז.א. ~~בתודעתם~~ שבהכרתם ובכוונתם עמדו בדרכם חוץ מהמחנה הלאומי. אעפ"כ,
בהסתכלנו לאחור ~~[illegible]~~ מכירים אנו היום, כי בדור המהפכנים הביע גם רוחנו לתחיה מחדש.
בכוון החדש ~~[illegible]~~ בכללו, דבקה ~~[illegible]~~ להחרטן ~~על~~ חשיבות הנושא; וגם חידוש אמנותנו לא נעשה
בכוח הנושא, ז.א. לא ע"י הגורם החיצוני והספרותי, אלא ע"י גורמים פנימיים, ע"י
גורמים עמוקים אפילו מתודעת האמנים, ר"ל ע"י כוחות רוחניים ורצונות קרובים ממילא לכוחות
האופייניים בתולדותינו. חוץ מהספרדי פיקסו היו לחלוצי התנועה הקוביסטית הצייר היהודי
אלפרד רת והפסל היהודי ז'ק ליפשיץ. אמנם באמונה שלפנינו אנו מכירים ~~[illegible]~~ [illegible] דברים
בודדים, אבל באופן פרינציפיוני רת אינו מתאר עצם: אין זה תאור של מציאות כל שהיא,
כי אם רק זכרונות הממשות ~~[illegible]~~ מחוברים לאגודת צורות וצבעים ~~חדשה~~, עצמית ומיוחדת.
לכל אמנות הבונה את חבורי צורותיה לא לפי המציאות החיצונית, אלא לפי חוקים פנימיים,

גוראים אנחנו אמנות מופשטת.. רואה[5] את האמנות הזאת אינה זרה לנו ואינה חדשה

(ע"ג העמוד הראשון)

בשבילנו. הנה ה"שלט" של כתב-יד מהולל, ~~מעשה יהודי ספרדי מסוף המאה הארבע עשרה~~

את ההגדה ~~הנודעת~~ השמורה במוזיאון בסרייבו, מעשה יהודי ספרדי מסוף המאה הארבע עשרה.

במוקף האלה הרגיל.
גמונות העמוד הלזה מתארות את מעשי בראשית. אבל במהותן ~~הן~~ אינן מתארות ~~כלום~~.

במקום תאור את מציאות הן נותנות סמלים, רמזים. ~~שטח כהה ושטח בהיר מתחת~~

ולהבת המרחפת
~~חצי עגול~~ קוי גלים אחדים הם המים ~~וקוי להב~~ ~~אחדים~~ מעליהם מורה על רוח

אלהים; שטח בהיר ושטח כהה מתחת חצי עגול מסמנים את ההבדלה בין האור לחושך.

הנה לפנינו ההופעה הראשונה של ציור מופשט, יותר משש מאות שנה לפני מעשי החלוצים

כבר בפסק
הראשונים באירופה! - ליפשיץ התחיל בצורות המסורתיות; אולם ~~בפסל~~ הלזה הננו מרגישים

משביעה אותו
שכל מציאות בתצורה אינה ~~מספיקה~~ לו עוד. ~~מלחמת ומשחק של~~ השטחים, ~~התאמת הקוים~~

והתנועות
~~והפנים והצבעים~~, ומשחק הצבעים ~~האור והצל~~ מלחמת השטחים, הקוים ~~והפנים~~, והמתיחות בין

הנעדר לגמור, מלחמת והתאמתם - הנה עקרי היצירה שלפנינו. והאמן ממשיך להשתחרר

מהביט ומהביטים
~~מהמציאות~~ ~~אבל~~ מהנודע ומהרגיל, על מנת ליצור מאלמנטים מופשטים יפי מולד; עד כדי

מכירים איש יושב עם ~~מנורה~~ מנדולינה, או יותר טוב, זכרונות רחוקים של דמות כזאת. ~~...~~

בשלבו.

6

אפנינו

הגאלים נשארה לבדו צורה טהורה [illegible] ומבנה מסודרת אך ורק לפי חוקים פנימיים, ומשל באמנות אל מחשבה את בריאת יש מאין.-

הצייר לוזוביק מאמץ את נטיתו לצורות מפשטות עם בטוי יחיד במינו את חיי אמריקה. חבוריו ההנדסיים את סדי חלק-מחלק מתקטאים לה איתני החיים האלה, ניגודיהם הכבירים ומתיחויותיהם הנמרצות. ציורי פייננגר קרובים הם לרוח הארכיטקטורה ובכל מיבור וחיבור את קרבתה מרגשת. הוא בעצמו קורא לכוונו בשם המתאים "קונסטרוקטיביזם".

אבל ריימר נמצא, בתוך הצלמה האמנה, גורם את לירקה עדינה; הרי גם באמניה המפשטים אינם מחוסרים אינדיוידואליות ורבוי גונים ראויים להזכר. בין שאר הקבוצות

בלי ספק, קרוב להם שאגאל. אולם הוא לא היה המקבל מקבוצה זו, כי אם שהיא קבלה ממנו חב. והוא, שהוא יצר כוונים בציור, אינו שייך לשום קבוצה. דרכיו דרכי בעל חלומות, החי בבדידות בתוך כל הקרובים ללבו. - התמונה שלפנינו איננה מפשטת, היא מתארת כעין מציאות, רק אין זאת המציאות הידועה לנו, אלא מציאות די מוזרה. על גג של בית עומדת פרה מיניקה: ילד ועגל ואליה יורדת מהרקיע הכחולה גוף של אשה

...

13

7 נקרע

ובידה כלי-חליבה; אך ראשה מעל גופה ומרחף לקראת האור הקורן מלמעלה.

- מצב פני האמנה הלאה מחמת פנים ירוקים של איש (ופרח דיבר) וממולו ראש עגלה ורוד; בתוכו מופיעה תמונה קטנה של אשה חולבת עז, ובמרחק נראה כבר הבתים המקיפים אותו ועומדים על גגותיהם, וגם האחת מאלו הבמויות ההן הפוכה. ברור לנו כבר מתוך שתי הדוגמאות שראינו, שהמציאות אינה אלא חמרו הגלמי של האמן והוא משתמש רק באלמנטים הנודעים שלה, להפריד אותם ולחברם באופן מיוחד: מצב הנפש המשתקף בתמונותיו, ז.א. הסדרן המסדר והמרכיב בכך את חלקי המציאות, הוא החלום וחוקו הפסיכולוגי. ☐ גם בציורו "החייל השותה" רומז שאגאל על מצב נפש קרוב להחלום. החייל המשתכר מצייר לו בדמיונו את עצמו בחברת אשה וחליונו לה נראה כמיניאטורה. ☐ לפסגת הגיע דמיונו כנראה בציורו "אני והכפר": בדמויות האלה הרוקדות על ידיהן מסמנות את גבולות המציאות. ברם, הפרצות הלאה העוברת כל גבול, איננה חדשה כ"כ בתולדות אמנותנו:

☐ הנה עמוד של מחזור מהמאה הארבע עשרה הנמצא בבודאפסט והוא הלוח של שיר השירים; מחלה הלביאה הרוקדים ומנגנים לפני שלמה המלך מגלם דמיון ציור לא פחות נפרז, ואף הדמות הרוקדת על ידיה ידועה לנו כבר מיצירת שאגאל. והוא הוסיף

8

לצייר תמונות לא פחות עמוקות ושקטות יותר. ישן המטולת הגדול כ"כ והאיש הקטן כ"כ במקיט
לשמי הלילה מעוררים בנו מחשבות של זמן ונצח. בכדי להצדיק נכונה את התמונה הבאה,
אראה לכם קודם אחת מתמונות רמברנדט המתארות יהודים. אמני נפשנו היו גלויים לצער הגאון
ההולנדי שראה אותנו בעיני אהבה. אך הוא חדר לקרבנו מבחוץ. ומעשה שאגאל הזה,
המביא לידי בטוי גם את התלהבות לבנו וגם את פלפוליות רוחנו, האם הוא קריקטורה או ווידוי?
שני הגורמים, זה על יד זה, מרגשים בתמונה שהיהודי צייר אותה כראי מהותו הוא.

נכנסנו למהפכת האמנות באירופה כולה לפני ובמשך מלחמת העולם. אחד
מגורמיה העיקריים, האקספרסיוניזם, אמנם מוצאו מרוסיה, אולם התנועה גדלה והגיעה
לפסגתה בגרמניה, כיום שהתנועה שלה מלאה כוחות טובים קיימים ההם ובגדר הנמנע
לתאר לעצמו את התנועה ההיא בלי חלקם של היהודים. תמונת עצמו לפניכם של מיידנר;
קוי פרצופו הללו למפות קרבות דומים הם ומביעים את נשמת האדם החי בעולם
של חזיונות, חזיונות של אימה והתלהבות. חזיונות של חורבן העולם וגאולתו. כביר היהודי הזה המתעטף בטליתו, כביר
מצי ומבקע את מסגרת הרישום, בדרך משל ובפשטו. הענינים נראים כאלו היו
מתפוצצים והתרגלות אחת רועדת בחלל-התמונה כולו. היש עוד יצירה באמנות החדישה

תהא לא יהודית, תהא לא? איננה

הקרובות כ"כ לרוח הנביאים? גם יעקב שטיינהרדט היה בין הכוחות המבריאים של
התנועה. איזו תמונה עזה ומרצה הוא יוצר ממראותם היומיומי של יהודים היוצאים מבית הכנסת בפיתוח-על
אפינינו! כולנו לא נמצא אף
רגילים כולנו, ואולי יוצא מן הכלל, להביט על תרבותנו ועל מסרתנו ועל תכן חיינו כולו, בעינים זרות
כעין דוגמאות השלטונו, שהוא חלקה המודבי זרה לתרבותנו. כבין ומולמנו של
מילה בבנו מופיע במדה ידועה ע"י הרנסנס האיטלקי ותאוריה האופוריים וכבן מוצר
בעינינו ברגע הראשון תבליטו של מארק שוארץ המראה לנו מילה לגמרי אחר. בפלסטי בתחום של האמנות
הוא מופיע דם שני מלויו, קיבוץ של לוחות הברית, על מצחו וזרועו תפילין, כדרך
האנאכרוניזם, בקרע כי ישראל הרוקדים מסביב לעגל הזהב. גם בדמויות האלה אינן מופתיות, אלא ברבריות,
מפרזות ומאוות, אך עצמנו ובשרנו הן! בתבליטו "מות הרב" משיג שוארץ חיבור המונים חדש; שווי-המשקל אף יותר
הבליט והבהרות נתקררו. שבמשיך מסורת היהודים גם בטכניקה שלו שהצליח במדה כלאת לתרום לגילוי נפשנו באמנות.
הפסל בעצמו, בן סביבה יהודית מסרתית, שסמך על דוגמאות בבאוסן ופורט
הלך אחרי-כן והתקרב לנצרות, עד אשר התנצר ע"ה. את המגמה כולו נתתי בספרי הנ"ל.
ברם, יש דרכו האנוש והאמנותי של אלעזר סגל, דרכו מוליכה דרך גרמניה וצרפת עד אמריקה הדרומית,
ומלאות אמתו גם יצירות תקופת האקספרסיוניזם. בחבורו "הבריה" ונזמש
רליסטיות היא, כי אין באמנותו הדינמיקה של הכוון האקספרסיוניסטי; אדרבה,
אלטרפים

שטחים גדולים וטהורים לדמויות, שהיינה דקיומן הדק והמרוכז כבובות צמחים בהויתם הדוממת.

x x
x

כל מהפכה ומהפכה מסתיימת, ורק בשאלה מכריעה, אם היא הצליחה להוריש ערכים קנינ"ים או ערכים חולפים [illegible]. את שאלת ירושתה נבחון אחריכן. ועתה נכיר את הסגנון

☐ החדש, שערכוֹ הראשונים מופיעים בשנת 1922. בציור את האמונה הלאה עוד שנים מקודם, ז.א. ב 1912, לא של היהודי מלמברג גיאורג מרקל (צפה מראש), שהיא [illegible] לכוון בא. כל התרגזות וכל העויה נעלמו [illegible] אילו הוראת סמל [illegible] מרגלא. [illegible] וגם חלקי הנוף, כגון העץ בהקן, [illegible] ומצוירים בדיוק רב. זהו אותו הסגנון בכיוון

☐ החדש הנקרא Neue Sachlichkeit. [illegible] של היהודי ההונגרי גרנר"י [illegible] בדברים עוד יותר [illegible] עוד יותר. צרה הסיסמה המוכרת מציין את הסגנון החדש כולו, אבל שינוי המשותף לעומת הקודם הוא הארגוץ הבלתי אחרי הדינמיקה הבאה והסטטיקה. [illegible] נראה [illegible] בהשוואתו יצירות מתקופת האקספרסיוניזם ליצירות החדשות של אותו האמן.

האם נוכל לזכור את תמונת עצמו של מייבנר, שאת סגנונו דימינו למבוא קודם?

13

ונזכרו במתפלל המעוטף בטלית, בזקן אלא סעד ההוא? הנה כל השני לפנינו

ונתפתחות של האישיות הבודדת משקפת את התפתחות הדור. נזכר את התרגשותו הנמרצת

של שטיינהרדט המלובבת בפיתוח היהודים היוצאים מבית-הכנסת ונקבילו כנגד החיבור הלזה המתאר

מועצת פועלים: אילו בהירות מחלטת, אילו אוביקטיביות ואיזה כוח שקט שולטים בציירה החלקה

שלפנינו! גם המראה הלזה קרוב כ"כ ללבנו והמתואר ע"י שטיינהרדט בחיבה ובאוביקטיביות בבת אחת,

נותן לנו מושג מרוכב של אמנותו החדשה. את גבולות ואת פגיעתו של ההבדל שבין מציינת גאונתו

בלאור של יוסף בודקו; גילוי הרגש והמבט האוביקטיבי: שניהם בה זה על יד זה.

בירגהי [illegible] באמנות המודרנית היתה פריס כבר פעמים אחדות, וגם בגרמניה

נולדו שם רוב המחלבות באמנות ההגיון שם לפסגה: מתוך אלפי אמנים יהודים הגרים

שם, השיגו, חוץ ממאונה, עוד אחדים מחלבות רבה. קיסלינג [illegible]

בראשונים היו כחולמות. [illegible]

מסביב לו התהוותה הסיסמה peinture pictural, ז.א. ציירות ציורית, הציירות איפוא, שאין

לה תכנית אחרת ואין בה תכן [illegible] שרוצה להיות אך ורק ציורית, הציירות שאין

לה שום תכנית אחרת, שאין בה שום תכן אחר. באידיאולוגיה החצי-צבעית

הזאת, הנושאת פנים לאמנות הציור ~~הספציפית~~ והמבטלת כל תוכן אנושי, נכיר בקלות
את רעיונות האימפרסיוניזם ואין זה נפלא בעינינו, שיש בקבוצה זו נציגים שמרנים כגון ליפולד,
~~בשלואפיה לאחור, המחלירים~~ את האימפרסיוניזם. — ~~ברם, חשובת האמנות~~
ברם, מביאי הישועה באמנות הם תמיד אנשים אנוריים יחד, אמסובנים ואולי לפראים
אומללים. אמדיו מודיליאני, שאסר את נפשו האצילה להעדפת היצר והאלכוהול הלה ובעדם
שלם בחיים הצעירים, עלבונו האמנות מיוחדת בעדינותה ובכל זאת לא בריאה לגמרי. אחיו גורלו
ז'יול פאסקין, Jules Pascin, שלפני מותו כתב בדמו את שמות ידידותיו על קירות דירתו, גם בו היה
אותו הכוח המעלה והמוריד, המחיה והממית. ברם, דרך האהבה לחיים של ז'ורז' גרוס מאושרת היא
ומאושרת וכל ציור וציור שלו ~~שיר השירים הוא הגדול מכל ומחוז~~ שיר השירים הוא לחיים
הטובים, לכוח הפורח, לבריאות הנהדרת. נדיר, האמן הלה גופו רפה-כוח, חולני
וחולני; הכוח האמיץ בחיי המחוננים אינו תמיד מציאותם, אלא משאת נפשם המתגברת עליה.
אך בתוך אמנות הריאליזם, נבדיל בין יצירות החוזרות על מציאות-יוצרם ובין אלה שיצאו
מהתגברות היוצר על מציאותו, ז.א. היצירות המשקפות את האידיאל.

בהפרדנו מעל האימפרסיוניזם ומעל הקוביזם הפרנו על עדק כל המהפכה ההיא תכריע

הגולה, אם היא הורישה כוחות האמריקאים יותר ממנה. בהסתכלנו בפסל הלזה של חנה אורלוב
נעלים לרגע את עינינו מהעובדה, שזה הפורטרט של איזות קבוצה, ~~של~~ של ביאליק, ונשים
את לבנו לחומר, לצורה ~~לבסת~~ המתכת ולתנועתיה, ~~כבר~~ לנוע בקיבול שלפנינו, ~~להרים ולגאיות~~
למישורים העשויים הרים, גאיות גאיות, נשים לב לפגישות השטחים ולנגיעותיהם;
ובזכרנו את דוגמאות הצורה האמפלסט לדאינו, לאשר את פסלי ליפשיץ, נבין, כי ירושת
המהפכה פועלת ~~והולכת~~. הנה אצל חנן אולי עוד יותר בציור. תנועות הקו והשטח הנמרצת
כ"כ מתאחדת עם ממשות גבוהה, ~~ומתוך~~ צורות ראשו של סבל יהודי בפולניה. שם האמן
משה אפלבוים; חייו דמו לשיר-גבורים ומותו יאשים את החברה לעולם. מה חזקה היה צרכו
להתעמק בצורה ולהוציא ממנה את סודותיה, ז.א. לתת צורה טהורה, צורה אמפלסט. אבל
חלקה מהצער הזה היתה אהבתו לעולם מסביב לו, ~~להן~~ להאמונים היהודיים ולכל דמויותיהם
הבאזדות. הנה הלרנת העברה המנוח ~~בכל זאת~~ למצא לקנות לה את כניסתה לגן-עדן הבכתיקה
ספר תודה; והיא מאיצה את הסופר להתפלל, כי בפניה כתובים כבר סימני המות,
~~והשחן~~ ואין מעצור למשכלות הזמן. — — האמן המגלם אותנו ביותר בין אמני רוסיה
החדשה הוא נתן אלטמן. [illegible]
[illegible] הם מורים על העבודה ואמנותה, על יסודות פעולת

היפוך. עקר החידוש שלמו הוא הכתב, החיבור מרכב מאותיות. בהשוותנו את מגילה

הצייר החדיש לקטע של היצירה היהודית מהמאה הש"ל שלמה הידועה לנו כבר, □

של הגדת סריבו נכיר, שקודי אולטמן נמלצת מסרתו הנושא של עצם הספר. פה ושם חיה

האות. טקסטים, הם חיי האות בדוגמה שלפנינו, וארדינלוהיים הם אצל אולטמן. אעפ"כ,

בתמונות שבהן משתחררת כל דמיונו הציורי, נמצאת אספירה ראויה להזכר לעזמת נטיתו □

הארדינלונית [illegible] למען עזמת של השולחן

באופן בלתי-ארדינלי לגמרי ולפי חוק הפיזיקה היא נופלת מיד. ובכן מורחש מרחק בינו

ובין הממשות. □ ביחוד מגלה לנו ניפוי הברסוני הלה מיסטיקה מולדה בתוך הריאליזם

שלו. כמה ציירים ראו את המלח הלה מאותה הנקודה של המבנה, ורק אצל אולטמן הוא מוליכנו לאין סוף

ונעלם באויר נעלם.. נפנה לחברו רוברט פאלק. אמנות שלמו הלאומית הפשוטה הוא מאז, האיש

ואחוריו קיר. אותי מלך מהרגע הראשון ויותר מהאצבע המונין הקיר הלה. הדוגמה

לגרגירי- חוץ שהצייר עדק לתוך הצבע, נכנס לשטח מאליות פלסטית, החומר בולט יותר ובבת אחת פותחים

כנראה ירכתי התמונה חלל אין סוף, בקיצור, החיים של הלשה הלה יש מתיחות בין

שני גורמים מתנגדים: הקיר סוגר את החלל ושם שלו מידות קבועות, ומצד אחר הוא

מורה על מרחב ועומק בלתי-מוגבל. ~~[illegible]~~

בשטח זהב הלה

~~הארמון עלמה~~ ירדתי ~~האמנות המלבת~~ הלה מכוסים כולו זהב, וגם בו חיים של התפקידים:
הוא סוגר ופותח, מגביל ומרחיב. כלי-מגבת מסיני הלה הלוך ליצירות האמנות העמוקות בתבל;
שטחו מכוסה כולו אורנמנטים שמזכנם גלים יעננים. נדוע לנו שהאמנים יקבלם ראו בדוגמאות
השטח הלה את העולם ומלואו. האמנות הסינית הלאות מראשית האמה השלוים עדרה מאארת איש
חולם על יפת בתהום. אגם רואים שהשטח בהוראתו הנלכרת המפתח בעקביות: הוא
ומלא [illegible] חיי נצח.

הצבעוני של הצייר ~~שהאמנות עלמו הוליכתנו להקבלות ללמוד את הגלגות השונות האלה~~, מעדיף חול לחוק
צבעו. השיטה הלזאת [illegible] כרוכה בכוון רותני, המטרולוגי. בראש איינשטיין
הלה בהודך [illegible] ע"י הפסל איינשטיין מוזגל החומר ותהליך העבודה בחיים
העשירים ונמרצים של הא' דרמיס. ~~החמריות כזאת האמנה להמציא באמנותנו החדשה~~
האמן היהודי חסר על פי רוב מסורת
~~והופעה בריאה היא [illegible]~~ אנקדוטאלית של
קבועה ביחסו לחומרים; חמריות כזאת והופעה בריאה היא איפוא
וגורם לתחיתנו האמנותית.

כי האמן היהודי עדנו מלא טרגיקה ומיצירותיו של ימי הבינים ושל ימינו אלה מדברת אותה
הנשמה האמנה. ואז פעם [illegible] לאמנות מחוננת בציורו של חיים סוטין.
אפנינו [illegible] זמה מתוק לצדנו
הטבח דומה ברגע הראשון לקריקטורה. ~~אבל רק ברגע הראשון~~, ובהביטנו בתשומת לב

16

לבריה האמנה בתמונה, נתמלא רחמים על האומנה ערומות כתפיו
מקוטעות לרוחו, מעוינים קוי פניו. ואפילו ירכתי התמונה המוארים משתתפים בעקמומיות
הכללית. ולא רק הטבח הלזה, אלא כל דמויותיו של סוטין משוות כמוהו וכולן מגלות
את הזוועות האימה והפחד שאינם סרים מנשמת היהודי הלזה. זכרונות מלחמת
העולם, וזכרון כל הרדיפות שבאו אחריה משגמרים, ואולי נכתב ונרשם בדמו
זכרון כל יסורי תולדותינו. באופן פנטסטי אוחז ידו על בגשו לבו:
[illegible] הכול מתפרק, [illegible] מנוע הלזה, [illegible] תמונה פרצה,
ואת זעת בצדך ובזעמו, ואף בנין הכנסיה הלזה מסתחרר ורוטט כאילו היה בצור וכאילו היה
עומד להתפרק לעינינו תחת משאו. הכול הרגיש את הכוחות המולדים של האמן
הלזה. [illegible] כל באורים [illegible] טקחים. אין לה נפלא קמינו, שאף
ואפילו אמנים האמדים בפני עצמם [illegible] סגנונו [illegible]. הנה תמונה היהודי
הפולני שינאגל.

x x x

□ מוצאנו היום שאלות הצורה ונמרה נמרה התגבמנו לקראת התוכן של
אמנות ישראל בזמננו. בתמונה איש רוקד הבאה מאת צאן נפנה לקבוצת אמנים המושבים
אותנו ביותר מכנס. בלי ספק, חוץ מפשוטו של הציור מרגשים אילה עולם נסתר,

אינו מציאות נוספת. את מרק הכרנו כבר כחלוץ ללא ~~יודע~~ כוונתו של הסגנון החדש, אך משם
הוא הלך בדרכים לגמרי אחרים. האשה ~~הלא~~ בעלבונה מופיעה בנוף ~~הלב בצערו ועצמו~~
כחלק שלו. גם הרוח המדברת ~~הזדה~~ אלינו מתוך הנוף הלא מעקירה אותו כביכול לעבר ~~לאחרי~~ המציאות וההופעה
דומה לקטע של חלום. לתמונה הלזאת קורא מרק בתאור הצנוע "הצייר", ואני קורא לה "האיש וציורו".
~~בלי שום ספרות נעזרת פה~~ ע"י הנושא של ~~הציור~~ האמן והמוצג נוצר פה בלי שום ספרותיות היחס
בין איש לאשה ~~הר~~ בעצמו ~~והתכמתו הם~~ ובסוביגתו. ~~ואל קו דמה של ידי בלשונו הגאון~~
~~האיש האמן בכוח הציורה~~..

באמריקה לא הייתי עדין ואת התמונה שלפנינו ראיתי ברפרודוקציה המצולמת. אבל
ממנה קבלתי את הרושם הסוביקטיבי שאין בעולם האמנות נוף קרוב יותר ללבנו היהודי מציורו זה של
בנימין קופמן. מה פשוט וברור ~~אחוד~~ כל הביתמוס הנראה הלזה ~~הלזה~~, אבל מי לא ירגיש
שציורו הוא מעבר לפשט ~~הוא~~. והנה שבים אלינו אולי ילדותנו של עולם מכושף, של דמויות
בדמוניות, עניות, כבדות, דומיות, ~~מוזרות~~ אשונות. רוח הציור ~~תצב~~ ~~נתחבר~~ נתמלץ לאת הפעם בנושא
מקראי, כי כולנו מכירים את איוב ושלשת אורחיו. תרגישו בו את סדרן הסמור של
~~בדמויות ואת~~ [illegible] נשלמת ~~באותיות הבתק~~. בשוקנו להגבג׳ סריבן [illegible]
לראינו עוד פעם שאלו קבלתנו האמנותי. ~~ואת~~ נכירם גם ~~את~~ מנוס קול החזיונות. ברור

לנו זה כבר, שהאמנות האחרונה הזאת אינה מסתפקת עוד בצורה הגיונית ~~ודבר~~ ובקסט
בלבד. אמנות של נאמה [?] מה מחדש ואין זה מקרה שהתפתחותה ~~ואת~~ תרמו
~~יהודים~~ אמנים יהודים במדה כ"כ מכריעה. החיבור הזה מאת פלוק יספר לנו לבסוף על יחסם של אמנינו
לחלל. הציור העומד על הבמה גדול הוא מדי, הרבה יותר מדי, וכל ~~כך~~ מתכונת יגנה-
מדה אבדו לנו. ~~ההסתכלות של חלום~~ או של חזיון ממלאת ~~את מקומה של ההגיון~~
~~ההסתכלות~~ חזון-החלל ממלא את מקומה של ההסתכלות בו, ~~אין יותר טוב~~ ולא עוד, אלא שההסתכלות
בעיני החזיון ממלאת את מקום ההסתכלות בעיני ההגיון. ~~נמדוד~~ נשוה את תמונת פלוק ~~את~~ לתמונה
~~של~~ יצירת אמן ידוע לנו מקודם, אפלבוים: גם "מגדלי היונים" הללו ~~מחוסר~~ חסרים כל
מדה, כי גדל מדי הצעד היושב ואינו מתאים כלל למרחק הבתים ולגגותיהם. ואילו
פלסטיות שלטת בתמונה, ~~מ~~חוסרת מדות קומות, ואולי על ידי ~~הזיה~~ ~~מדי~~ הודות לחוסר הזה! תמונת
אפלבוים ~~הגדולה~~ צעירה שנתים לפני תמונת של פלוק, אבל פלוק לא הכיר אותה עד היום. ~~האם~~
~~זה~~ מקרה או קוים מלוכדים של ההסתכלות האמנותית?

לפני שנים אחדות מת בפאריס צייר שהיה קשור מאד גם בא"י, ליאופולד גוטליב
שמו, והוא היה אחיו של מאוה גוטליב, שנולד אחרי מותו של מאוה. ליאופולד היה

מחוץ בשני כשרונות גדולים, בפסיכולוגיה עמוקה ובקומפוזיציה שלמה. הלכן
הלה הוא בנו של המשורר הפולני מצקביץ. לא רק את מראהו החיצוני תאר גוטליב,
ולא רק את נפש היחיד (האינדיב). אלא בלכן המביט לאחור, לעבר, מוגשמת כל
הטרגדיה של בדור השני, של דור היורשים, שאין ביכלתם להמשיך את יצירת היוצרים,
ולא תכנה בכלל של תמונת היחידים. — פתחנו את סקירתנו בתמונה מאת גוטליב
המתארת יהודים בתפילתם ונסיים אותה בחיבורו זה של ליופולד
פכ המוקדש לאותו הנושא. ביצירת המאה שעברה השתרע כל רוחה התיאטרלי,
כי הדמויות הן מראות את רגשותיהן כבדרך שחקני-במה; לפנינו אין כל במה ואף
את פני הדמויות איננו רואים. רק שלש ראשי דמויות מופיעים, שלשה סימנים,
שלש אותיות, שלשה קולות, נראים לעין ולצורה אחת; אלא שלשה דמויות אלו והצורה איננה עוד
צורת הדמויות המצוירות, הן צורתם של האמן.
וההבדל הזה כולל בו את כל דרכה של אמנותנו
מהמאה שעברה עד היום.

להרצאה הראשונה שזכיתי להרצות לפניכם, בחרתי נושא קרוב לנו דווקא בשעה גורלית זאת: אמני ישראל בזמננו. אחרי שנים אחדות של עבודה הגשתי לנושא הזה ספר שנדפס בוינה ובמשך הדפסתו נפל לידי הנאצים. יש לקוות שבכל זאת יצא להיות לנשק מועיל במלחמתנו הרוחנית.

ובינתיים תשמעו ותראו תמצית של תכנו. מובן מאליו, שהרצאה לא תוכל להבנות לפי סידרו של ספר ושהיא תתן רק מושג מרופרף והרבה פחות שיטתי. אולם גם כאן תהיה בעייתנו היסודית השאלה, אם יש באמנותנו כוחות פוריים, מיוחדים ועצמיים. ולא בדרך עיון נשתדל לפתור את תפקידנו זה אלא בדרך הסתכלות. יש להוסיף, שחמרנו לא יכלול את אמני א"י, כי להם נקדיש עבודה מיוחדת ומאמץ לב מיוחד.

קודם נטפל בהקדמה בעיקרי התקופה הקודמת לימינו אלה, ז.א. בתקופה מן השליש האחרון של המאה התשע עשרה עד הימים הראשונים של מאתנו, ובכל לראש ב Moschah Gottlieb שמת כבן 23 בשנת 1879. פתוחות גם עינינו ליתרונותיו ויתרונותיה הציוריים של תמונותיו, כגון „היהודים בבית-הכנסת" או „שיילוק ויסיקה", אבל קשה לנו היום להבין את התלהבות בני דורו, שפנתה דווקא לרגשנות, לרומנטיקה ולתיאטרליות המודגשות בהן. כי דמויותיו מופיעות באמונה כשחקנים על במה ומגלות לנו את רגשותיהן רק ורגשי האמן נשארים נסתרים מעינינו. זר לנו היום הגורם התיאטרלי הזה, ולא רק לנו, אלא לכל שאר תקופות, שבהן הכיר הציור את שליחותו הספציפית.

ובשוב הציור לתפקידיו המיוחדים, כוונתי אל האימפרסיוניזם שהתהוה בזמן ההוא בצרפת, השתתף בתנועה כדמות מכריעה היהודי Pissarro. מתמונתו הזאת של רחוב בפאריס נעלם כל רישום, נעלמו הקווים, וכל ההופעות טבלו לתוך האויר המגוון, והתאחדו בו להופעה מנוצנצת אחת.

ראש האימפרסיוניזם בגרמניה היה <u>Liebermann</u>, החלוצים היו בתחלת התנועה ומותו היה גם מותה. תמונתו הזאת של <u>גן בית יתומות</u> מורכבת מכתמים מאירים. שני הסוסים ורוכביהם של שפת-הים מצוירים באמצעים יותר מצומצמים. ורישום זה, המאייר את <u>משחק הפולו ברכיבה</u>, גם מתנועע כולו הוא ואפילו קשה להבחין בין הדמויות היחידות. —

ברם, יצירות האימפרסיוניזם מתרחקות מכל חשיבות <u>הנושא</u> ולפעמים נשאר לבנו ריק. <u>Josef Israels</u>, שבו מסתיים ה[illegible] הגדול של הדור ההוא, מתווך בין שני הקטבים: בתתו לנו אור וצבע מגלה באמת גם לב יהודי חי. סוחר-העתיקות, בין אוסף [illegible] שלו, עמוס הוא בעול העבר. אהבת העם ומסירתו חסרה <u>בימים ההם</u> עד כל אמנות העתיד.

ובכן אין הדבר נפלא בעינינו, שמן <u>הציוניות הצעירה</u> שאבה גם האמנות מרץ חדש. אצל <u>Lesser Ury</u> מרגשת השפעתה כגון בתמונת "משה רבנו המביט לפני מותו ארצה ישראל", או בחיבורין המונומנטליים של <u>Hirschenberg</u> כגון ב"גרוש". אך הרגש הזה אינו תמיד טבעי לגמרי. ראשי הדור ההוא היו סבורים, שעליהם לעשות אמנות יהודית, ועוד טרם הרגישו, שהיא קיימת מאז ומעולם. הנה כל הטרגדיה של <u>Lilien</u> וסתירתו הפנימית של הפסל <u>Glicenstein</u> שפסל המשיח שלו את צורתו מן מיכאל אנג'לו.

<u>רק המהפכה הגדולה באמנות</u>, שקדמה למלחמת העולם, התגברה על כל השרירות והמלאכותיות ההיא ופנתה דרך לאחדות חדשה בין צורה לתכן. המהפכה הזאת, שהתחילה לזעזע את אמנות אירופה בשנת 1912 בערך, התבטאה בשלושה ביטויים: הופעתה העיקרית בצרפת היה <u>הקוביזם</u>, באיטליה <u>הפוטוריזם</u>, ברוסיה ובגרמניה <u>האקספרסיוניזם</u>. אמנם רוב חלוצי התנועה היהודים עמדו בהודעתם ובכוונתם חוץ מהמחנה הלאומי; אעפ"כ, בהסתכלנו לאחור מכירים אנו היום, כי בדור המהפכנים ההם קם רוחנו היהודי לתחיה מחדש. כי חידוש אמנותנו לא <u>נעשה בכוח הנושא, לא ע"י הגורם החיצוני והשרירותי, אלא ע"י גורמים</u>

עמוקים אפילו מתודעת האמנים ומרצונם, ע"י כוחות רוחניים קרובים ממילא לכוחות המופיעים בתולדותינו. חוץ מהספרדי Picasso היו לחלוצי התנועה הקוביסטית הצייר היהודי Alfred Reth והפסל היהודי Jacques Lipchitz. בנקל נכיר בתמונה שלפנינו דברים בודדים, אבל באופן פרינציפיוני זה אינו מתאר עוד: אין לה תאור של מציאות כלשהי, כי אם רק זכרונות הממשות מחוברים לאגודת צורות וצבעים חדשה, עצמית ומיוחדת. לכל אמנות הבונה את חיבורי צורותיה לא לפי המציאות החיצונית, אלא לפי חוקים פנימיים, קוראים אנו אמנות מפשטת.

דומה שהאמנות הזאת אינה זרה לנו ואינה חדשה בשבילנו. הנה העד, ז.א. העמוד הראשון, של כתב-יד עברי מהולל, של ההגדה השמורה במוזיאון של Sarajevo מגלה יהודי ספרדי מסוף המאה השלש עשרה. תמונות העמוד הזה מתארות את מעשי בראשית. אבל במהותן אינן מתארות בתוכן כמו הרגיל. במקום תאור של מציאות הן נותנות סמלים, רמזים: קוי גלים הם המים, ולהבת זהב המרחפת מעליהם מורה על רוח אלוהים; שטח כהה ~~[illegible]~~ שטח בהיר מתחת חצי עיגול מסמנים את ההבדלה בין האור לחושך. הנה לפנינו התופעה הראשונה של ציור מפשט, יותר משש מאות שנה לפני מעשי החלוצים הראשונים באירופה!-

ליפשיץ התחיל בצורות המסרתיות. אבל בכבר בפסל הזה הננו מרגישים שכל ~~מציאות~~ מציאות בתמונה אינה משפיעה אותו עוד. מלחמת השטחים, הקוים והזויות, המתיחות בין הגמור לקצר, משחקם והתאמתם, הנה עיקרי היצירה שלפנינו.- והאמן ממשיך להשתחרר מהחיים ~~[illegible]~~ ומהקיים, על מנת ליצור מאלמנטים מפשטים יפי מולד; עודנו מכירים פה איש יושב עם מנדולינה, או יותר טוב, זכרונות רחוקים של דמות כזאת - בשלדו השלדי נשארה רק צורה טהורה ומבנה מסודר אך ורק לפי חוקים פנימיים, משל באמנות למחשבה של בריאת יש מאין.-

הצייר ~~[illegible]~~ Lozowick מאחד את נטיתו לצורות מפשטות עם קטעי יחוד במינם של חיי אמריקה. בחיבורין ההנדסיים של ~~[illegible]~~ עריה מתבטאים ~~[illegible]~~ איתני החיים האלה

ניגודיהם הכבירים ומתיחויותיהם הנמרצות:

ציורי פיינינגר Feininger קרובים הם לרוח האדריכלות ובכל חיבור וחיבור שלו קרקע מרגלת; הוא בעצמו קורא לכיוונו בשם המתאים „קונסטרוקטיביזם". אצל Riemer נמצא, בתוך רציונליות המבנה, גורם של ליריקה צנועה; הרי גם האמנים המופשטים אינם מחוסרים אינדיבידואליות וריבוי גוונים ראויים להזכר.

בלי ספק, קרוב להם Chagall. אולם לא הוא היה המקבל מקבוצה זו, כי אם היא שקבלה ממנו רוב כוחותיה. והוא, שהוא יצר כיוונים בציור, אינו שייך לשום קבוצה. דרכיו דרכי בעל-חלומות החי בבדידות ~~בתוך~~ בתוך כל הקרובים לו. התמונה שלפנינו איננה מופשטת, היא מתארת כעין מציאות, רק אין זאת המציאות הידועה, אלא מציאות די מוזרה. על גג של בית עומדת פרה המיניקה ילד ועגל, ואליה יורד מהרקיע הכבה גוף של אשה ולידה דלי-חליבה. אך ראשה נקרע מעל גופה ומרחף לקראת האור הקורן מלמעלה: ~~אצל פני~~ בפינה השמאלית של התמונה בצאת נראים פנים ירוקים של איש ופרח בידו וממולו ראש עגלה ורוד; בתוכו מופיעה תמונה קטנטנה של אשה חולבת דלי; במרחק נראה כפר ומלך הבתים המקיפים אותו, עומדים על גגותיהם, וגם באחת משתי הדמויות הן הפוכה.

ברור לנו כבר מתוך שתי הדוגמאות שראינו, שהמציאות אינה אלא חמרו הגלמי של האמן הלזה, ושהוא משתמש רק באלמנטים הנודעים שלה, להפריד אותם ולחברם ~~לפי~~ באופן מיוחד: מצב בנפש האמן קובע בתמונותיו, ז.א. העקרון המסדר והמרכיב את חלקי המציאות שבהן, הוא החלום וחוקו הפסיכולוגי. לפיכך שאין כמוהו לעל הגיע דמיונו בציורי הקאמרטעאטער המאמלתי במוסקבה: הדמויות האלה הרוקדות על ידיה מסמנות את רקיע גבול הפראות. ~~אבל~~ ברם, הפראות הזאת איננה כ"כ חדשה בתולדות אמנותנו. הנה עמוד של מחזור מהמאה הארבע עשרה והוא העמוד של „שיר השירים". מחולה הנשים הרוקדים והמנגנים לפני שלמה המלך מגלים דמיון לא פחות נפרץ ואף הדמות הרוקדת על ידיה ידועה לנו כבר מיצירת שאגאל. והוא הוסיף לצייר תמונות לא פחות עמוקות ושקטות יותר. שלון המטוטלת

הגדול כ"כ והאיש הקטן כ"כ המביט לשמי הלילה מעוררים בנו מחשבות על זמן ונצח. ולבסוף תמונת יהודי המביאה לידי בטוי גם את התלהבות לבנו וגם את פילפוליות רוחנו. שני הגורמים, זה על יד זה, מדברים אלינו מתוך הדמוי הזה כאילו היהודי (סמל) היה מצייר את התמונה כראי מהותו הוא.

נכנסנו למהפכת האמנות שהתקיימה באירופה כולה לפני מלחמת העולם. אחד מכווניה העיקריים האקספרסיוניזם, אמנם מוצאו מרוסיה, אולם התנועה גדלה והגיעה לפסגתה בגרמניה, כי הנושא שלה מלא כוחות טובים בימים ההם. ומן הנמנע לתאר לעצמו את התנועה בלי חלקם של היהודים. לפנינו תמונה עצמו של Meidner; בני העפרון הללו למפות רדומות הם דומים (ומביעים) את נשמת האדם החי בעולם של חזיונות, חזיונות של אימה והתלהבות, חזיונות של חורבן העולם וגאולתו. כביר היהודי הזה המתעטף בטליתו, כביר מבטו ומבקע את מסגרת הרישום, בדרך מה ופשוטו. העינים נראים כאילו היו מתפוצצים והתרגשות רועדת בכלל התמונה כולו. הייש עוד יצירת האמנות החדשה, התואמת לאת יהודית, תהא לזאת אילו שהיא קרובה כ"כ לרוח הנביאים?

גם יעקב Steinhardt היה בין הכוחות המכריעים של התנועה. ואילו תמונה עלה ונמרצת הוא הופך בפתוח-עט שלפנינו את המראה היומיומי של יהודים היוצאים מבית-הכנסת!

(בגלל ברחנו) רגילים כולנו להביט בעינים זרות על תרבותנו (ואולי על תוכן חיינו כולו) בעיני השכלתנו המודרנית, פחות או יותר. כגון מושגנו של מלאכנו מושפע במדה ידועה ע"י הרנסנס האיטלקי ובאורין האופתיים, ולכן מוזר בעינינו תבליטו של Marek Szwarc המראה לנו מלאך לגמרי אחר. בפלאן הראשון של התמונה הוא מופיע עם שני מלאכיו, בידו שני לוחות הברית, על מצחו ולרועו תפלין, כדרך האנאכרוניזם; בקרב בני ישראל הרוקדים מסביב לעגל הזהב. הדמויות האלה אינן מופתיות כלל, אלא ברבריות, מפרצות ומעוותות, אך עצמנו ובשרנו הן. בחיבור התמונים של תבליטו „מות הרב" מוטב שיוצא-במעגל והרוגל נחרד. הפסל בעצמו,

מן סביבה מסרתית, שהמשיך מסורת יהודית גם בטכניקה שלו ושהצליח במידה כזאת לגרום לבטוי מהותנו באמנות, הלך אחריהן והתקרב לנצרות, עד אשר התנצר - ע"ה. את המקרה המסופק כולו ניתחתי על סמך של דוקומנטים בספרי הנ"ל.

יחד דרכו האנוש והאמנותי של אלעזר Segall, הדרך שהוא הלך מוילנה דרך לגרמניה ולצרפת ועד אמריקה הדרומית, ומלאות אמתו גם יצירות תקופתו האקספרסיוניסטית. אמנם שיכותן לתנועה הזאת רלטיבית היא, כי אין בתמונותיו הדינמיקה הטיפוסית לכיוון כולו; אדרבה, בחיבורו "הבדה" לא מצטרפים שטחים גדולים וטהורים לצמיות, שהיתה בקיומם הלקט והמרוכז כהיות צמחים בהויתם הדוממת.

× ×

×

כל מהפכה ומהפכה מסתיימת ורק השאלה מכריעה, אם היתה הצלחה להוריש ערכים בני קיימא או ערכים העתידים עוד לחזור. את שאלת ירושתה לו נבחון אחרים. ועתה נכיר את הסגנון החדש, שמעשיו הראשונים מופיעים בשנת 1922. הצייר היהודי מלמברג Georg Merkel את התמונה הזאת עשר שנים מקודם, ז.א. ב-1912, לא צפה מראש, שהיא תקדים לכיוון שיבוא. כל התרגשות וכל תנועה נעלמו, כלה התמונה לבנין ורק אילו הוראות-סמל מרגשת. הגופים וגם חלקי הנוף, כגון גזע-העץ שבתוך, קשים הם, והכול חלק כמתכת ומצויר בדיוק רב. בכיוון החדש הנקרא Neue Sachlichkeit קשים הדברים עוד יותר וב Intérieur הזה מעשה היהודי ההונגרי Gergely מודגשת הויתם הבלתי-אורגנית. צורה הסיסמה הנזכרת מציין את הכיוון כולו, אבל המשותף לאמת בקודם הוא המרגוע הכללי והסטטיקה הבאה אחרי הדינמיקה. בבהירות נראה זאת בהשוואתנו יצירות מתקופת האקספרסיוניזם ליצירות החדשות בתוך עבודותיו של אותו האמן. העשבים עוכרים את תמונת עצמו של Meidner, את סגנונו בימינו למכות קדוש? ותלכדו גם במתפלל המרוסק בטלית, בצער מלא סוד ההוא? הנה כל ההבדל לפנינו והתפתחותו של האישיות הבודדת משקפת את התפתחותו של הדור.

נזכור נא גם את ההתרגשות בנמצא אצל Steinhardt הנלהבת בקבוצת היהודים היוצאים
מבית-הכנסת ונקבילו כנגד החיבור הזה המתאר מוצגת פולנים. אילו בהירות מחלטת,
אילו אוביקטיביות ואיזה כוח דיוק שולטים ביצירה החזקה שלפנינו! גם המראה הזה, הקרוב
כ״כ ללבנו והמתואר ע״י שטיינהרדט בחיבה ובאוביקטיביות בבת אחת, נותן לנו מושג מרוכז
של האמנות החדשה. את גבולן ואת פניהן של שתי ההשקפות מציינת תמונה הצאות של
יוסף Budko, ביטוי הרגש והמבט האוביקטיבי שלם זה לצד זה.

בירתה של אמנות האודב היתה פאריס כידוע כבר פעמים אחדות וגם בזמננו נולדו
שם רוב המחשבות באמנות או רק הגיעו שם לפסגתן - מתוך אלפי אמנים יהודים הגרים
שם, הישגו, חוץ משאגאל, עוד אחדים מחשבות רבה; לאמן Kisling בסגנונו החלק
והציורי כ״כ. מספיק לו התבונה הסיסמה peinture picturale, ז.א. ציירות ציורית, הציירות
איפוא, שרצונה להיות אך ורק ציורית, הציירות שאין לה שום תכנית אחרת, שאין בה
שום תוכן אחר. באידיולוגיה החד-צדדית הזאת, הנושאת פנים לאמצעי-הציור
והמוותרת על כל תוכן אנושי, נכיר בנקל את רעיונות האימפרסיוניזם. ברם, מביאי
הישועה באמנות הם תמיד אנשים מקוריים, מסוכנים ואולי לפעמים אומללים - Amadeo Modigliani
שמסר את כל נפשו האצילה להצדקת והצלת בלב ובעצם [illegible] בחיים הצעירים, עלזונו
אמנות מיוחדת בעדינותה ובכל זאת לא בריאה לגמרי. אחיו לגורל - Jules Pascin -
שלפני מותו כתב על קירות דירתו את שאות יגונותיו, גם בו היה אותו הכוח המושך
והמוריד, המחיה והממית. רק אהבת החיים של Georges Kars מאושרת היא ומאזנת
וכל ציור וציור שלו שיר השירים הוא לחיים הטובים, לכוח הפורח, לבריאות הנהדרת.
נאמר, שהאמן הזה - גופו רפה-כח, גלוש וחולני. הכוח האדיר [illegible] אינו
תמיד מציאותם, אלא משאת נפשם המתגברת עליה. אף בתוך אמנות היש, הריאליזם,
נבדיל בין יצירות החוזרות על מציאות יוצרם - ובין אלה שיצאו מהתגברות היוצר על
מציאותו, ז.א. היצירות המשקפות את האידיאל.

בהפרדנו מעל האקספרסיוניזם ומעל הקוביזם הפרנו, של עדך כל המהפכה
ההיא תבריע הצאה, את היא הורישה מחות האמריכדם ימיהם ממנה. בהסתכלנו

בפסל הזה מעשה ידי Chana Orlowa נעלים לרגע את עינינו מהעובדה, שזה הפורטרה של אישיות גבוהה, של ביאליק, ונשים את לבנו לחומר, לגדל המַסֵכָה ולתנועתה, לנוף כביכול שלפנינו, הרעשי הרים הדים, גאיות גאיות, נשים לב לפגישות השטחים וזויותיהם; ובזכרנו את דוגמאות התצורה המפשטת שראינו, ~~שאז~~ נבין, כי ירושת המהפכה פועלת. הנה משל חגל אולי עוד יותר בציור. תנועת הקו והשטח הנמרצת בו מתאחדת עם ממשות גבוהה, עם צורות ראש של סבל יהודי בפולניה. של האמן Apelbaum; חיין דמו לשיר גבורים ומותו בתוך צרה יאשים את החברה לעולם. מה חלק היה צרכו להתעמק בצורה ולהוציא ממנה את סודותיה, כאו. לתת צורה טהורה, יצירה מפשטת. אבל חלקה מהצורך הזה היתה אהבתו לחיים מסביב לו, להמונים היהודיים ולכל דמויותיהם הבודדות. הנה הזקנה הערירה למשל המקוה לקנות לה את כניסתה לגן-עדן בהבטיחה ספר-תורה; והיא מאיצה בסופר להחפז, כי בפניה כתובים כבר סימני המות, ואין מעצור למטוטלת השעון. -

בין אמני רוסיה מושך אותנו ביותר Nathan Altman. לפלאקאט הזה הננו מחבר חמרים שונים, כמו ניר, פח, והחמרים האלה אורים על העבודה ואמנותה, על יסודות פעולת הפועל. עיקר החיבור עצמו הוא הכתב, הוא מרכב מאותיות. בהשואתנו את מעשה הצייר החדיש לקטע של הבגדת סריבו, יצירת המאה השש עשרה הידועה לנו כבר, נכיר, שבידי אלטמן נמשכת מסורת הנושא של עם הספר. פה וגם חיה האות. נטורליסטיים היו חיי האות בדוגמא ההיסטורית, וארדיכלותיים הם אצל אלטמן. אעפ"כ, בתמונות שבהן משתחרר כל דמיונו, נמצאת סתירה ראויה להזכר לעומת נטיתו הארדיכלותית. כי צנצנת דגי הזהב הזאת עומדת על השלחן באופן בלתי-ארדיכלי לגמרי, ולפי חוק הפיזיקה היתה היא נופלת מיד. ובכן, מרחק מוחש בינו ובין הממשות. ביחוד מגלה לנו נפשו הברטוני הזה מיסטיקה מוזרה בתוך הריאליזם שלו. כמה ציירים ראו את המלח הזה מאותה הנקודה ורק אצל אלטמן הוא מוליכנו לאין-סוף ונעלם באופק נעלם...

נפנה לחברו Robert Falk: המבנה של תמונת עצמו ~~הזאת~~ פאטס הוא מאוד, האיש ומאחוריו הקיר. ויותר מהאדם המעין כ"כ מושך אותי מהרגע הראשון הקיר הזה.

הודות לגרגירי-חול, שהצייר עֵרֵב לתוך הצבע, נכנסה לשטח ממשות פלסטית, החומר בולט יותר, ובבת אחת פותח לפנינו רקע ~~[illegible]~~ התמונה חלל אין סוף. בחיי השטח הזה יש איפוא מתיחות בין שני ניגודים: הקיר סוגר את החָלָל ושׂם עליו מִדות קבועות - ומצד אחר הוא מורה על מרחב ועומק בלתי-מוגבל. ~~[illegible]~~

הזכרנו, שהצייר מעֵרב חול לתוך צבעו. השיטה הזאת כרוכה עם כיוון רוחני, המַטריאליזם. בראש איינשטיין היצוק נחשת ע"י הפסל Isenstein מודגש החומר ותהליך העבודה בחיים הנמרצים של האֶפִּידֶרמיס. האמן היהודי חסר על פי רוב מסורת קבועה ביחסו לחמרים. את המטריאליזם הזה נחשוב איפוא ~~להופעה בריאה~~ לגורם מבריא לבחינתנו האמנותית.

כי האמן היהודי עודנו מלא טרגיות ומיצירותיו של ימי-הבינים ושל ימינו אלה מדברת אותה הנשמה האמנה. ועוד פעם נמה מתוך צעדנו אמנות מחוננת בציורו של חיים Soutine. הטבח שלפנינו דומה ברגע הראשון לקריקטורה, ובהביטנו בתשומת-לב לבַרנש ~~האמנה~~ העלוב הזה, נתמלא לבנו רחמים. עקומות כתפיו, מקוטעות זרועו, מעוותים קוי פניו. ~~[illegible]~~ ולא רק הטבח הזה, אלא כל דמויותָיו של סוטין מעוותות הן כמוהו וכולן מגלות את ~~[illegible]~~ חזיונות האימה והפחד, שאינם סרים מנשמת היהודי הזה. זכרונות מלחמת העולם [illegible] ולזכרון כל הרדיפות שבאו אחריה ואולי נכתב ונרשם בדמו זכרון כל יסורי תולדותינו.

באופן פאנטאסטי עונה ידו לרגשי לבו: הכול מתפתל ומתעוות בַצבע ובעיני ואף בנין הכנסיה הזה מסתחרר ונוזל, כאילו היה פצוע וכאילו היה עומד לרדוף לעינינו תחת משאו ומתוך כאבו. הכול הרגיש את הכוחות המולדים של העוקץ הזה וללא כוונה יצר תקופה.

x x x

מוצאנו היו שאלות הצורה וקמעה קמעה התקדמנו לקראת התוכן של אמנות ישראל בזמננו. בתמונה הזאת של ~~איש הרוקד~~ רקדן מאת זאק Zak נפנה לקבוצת אמנים המושכים אותנו ביותר מצד תכנם. בלי ספק, חוץ משפוטו של הציור

מרגיש כן אילו עולם נסתר, אילו מציאות נוספת. - את Merkel הכרנו כבר כחלוץ ללא כוונתו של הסגנון החדש, אך מאז הוא הלך בדרכים לגמרי אחרות. האשה בעלבונה מופיעה בנוף כחלק שלו. גם הרוח המדבר אלינו מהנוף הזה מדגירנו כביכול לעבר למחשבות והופעה דומה לקטע של חלום - לתמונה הזאת קורא מרקל בתואר הצנוע „הציור" ואני קורא לה „האיש ויצירתו". על הנושא הנושן של האמן והמודל ניתן פה בלי כל ספרותיות היחס בין האיש לאשה בעמקו ובסודיותו.

באמריקה לא הייתי עדיין ואת התמונה שלפנינו ראיתי רק ברפרודוקציה המצולמת. אבל ממנה קבלתי את הרושם הסוביקטיבי, שאין בעולם ~~נוף~~ תמונת נוף קרובה יותר ~~לדבקה~~ לרוחנו היהודי מציורו זה של בנימין קופמן Kopman. מה ברור ופשוט הוא הריתמוס הנראה לעין, אבל מי לא ירגיש, שהעיקר הוא מעבר לפשט! והנה שבים אלינו מוטיבי-ילדותנו של עולם מכושף, של דמויות דמוניות, עניות, כבדות, דמיות, משונות - רוח ציורו נתמלא זאת הפעם בנושא מקראי, כי כולנו מכירים את איוב ואשת אוהביו. תרגישו כן את סדרן הסמוך של הדמויות המזכירות לנו אותיות הכתב. ונזכרנו את הגדת סרייבו נשמת לדיננו עוד פעם שאלת קבלתנו האמנותית.

כזאת נכיר לא פחות גם אצל Fri Menkes בעל החזיונות. ברור לנו זה כבר, שהאמנות האחרונה הזאת אינה מסתפקת עוד בהשגת הצורה ~~הגונית~~ ובקסם הצבע: אמנות של נשמה קמה מחדש, ואין זה מקרה שהתפתחות הזאת תרמו במדה מכרעת אמנים יהודים.

הצייר האחרון שבו נטפל היום, הוא Leopold Gottlieb שמת בפאריס לפני שנים אחדות ושהיה קשור מאד לא"י. ליופולד היה אחיו של משה גוטליב ונולד אחרי מותו. הוא ~~ליופולד~~ היה מחונן בשני כשרונות גדולים, בפסיכולוגיה עמוקה וקומפוזיציה עצומה. הדיוקן הזה הוא קנין של המשורר הפולני מיצקיביץ. לא רק את מראהו החיצוני תאר גוטליב, ולא רק את נפש היחיד הוא ידע, אלא בתמונת הדיוקן המביט לאחור, לעבר, מוגשמת כל הטרגדיה של הדור ההוא, של דור הגולים, שאין ביכלתם להשליך את יצירת היוצרים; וזה תכנה הכללי של תמונת היחיד. — פתחנו

את סקירתנו באמנות של משה גוטליב המתארת יהודים בתפלתם - ונסיים אותה בחיבורו זה של ליופולד המוקדש לאותו הנושא. ביצירת המאה שעברה הולך כל רוחה התיאטרלי. לפנינו אין כל במה ואף את פני הדמויות איננו רואים. רק אלה רמזי דמויות מופיעים, אלה סימנים, אלו אותיות; אלה קולות נראים לעין וצעקה אחת. אבל הצעקה הזאת איננה עוד צעקת הדמויות המצוירות - אלא שהדמויות הללו הן הן צעקתו של האמן. וההבדל הזה כולל בו את כל דרכה של האמנות היהודית מהמאה שעברה עד היום.